

ΑΝΤ. Γ. ΜΑΡΚΟΥ Δ.Φ.

Λέκτορας Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Πατρών

ΤΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ὁ ἐκ τῶν μεγάλων φιλοσόφων τῆς ἐποχῆς μας K. Jaspers εἰς τὴν μελέτην τοῦ «Φιλοσοφία καὶ Ἐπιστήμη»¹ ἀναφέρεται εἰς τὴν κατάστασιν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης καὶ ἐξετάζει αὐτὰ καὶ ἐν σχέσει μὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ φιλοσοφίαν τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς. Ὁ Φιλόσοφος ἀποδίδει εἰς τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην ὀρισμένα «θεμελιώδη χαρακτηριστικά» καὶ συμπεραίνει ὅτι αὕτη ἔδωσε «νέα μορφή καὶ νέα θεμελίωσιν στὸ σκοπὸ, στὸ εὖρος καὶ στὴν ἐνότητα τῶν πεδίων ἐρεύνης»² τῆς.

Ἐν ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν ἀναφέρεται εἰς τὸ «εὖρος» τῶν πεδίων ἐρεύνης, εἰς τὸ τί δηλαδὴ ἐκ τῶν ὄντων, τῶν φαινομένων καὶ τῶν γεγονότων τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐνδιαφέρει καὶ τί δὲν ἐνδιαφέρει τὴν ἐρευνητικὴν δραστηριότητα τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης. Κατὰ τὴν ἄποψιν τοῦ Jaspers³ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης εἶναι καθολικόν. Τίποτε ἀπολύτως, λέγει, «δὲν εἶναι ἀδιάφορον» διὰ τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην, «ὅ,τιδὴποτε ὑπάρχει, ἐπειδὴ ἀκριβῶς, τὴν ἐνδιαφέρει», καὶ συμπεραίνει ὅτι βασικὸν ἀξίωμα αὐτῆς εἶναι ὅτι «δὲν πρέπει τίποτε νὰ ἀποκρυβῆ, δὲν πρέπει τίποτα νὰ ἀποσιωπηθῆ, δὲν πρέπει τίποτε νὰ παραμείνῃ μυστικόν». Ὅλη δηλαδὴ ἡ πραγματικότητα, φυσικὴ καὶ ἀνθρωπίνη, κατὰ τὸ βάθος καὶ πλάτος τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίνεσθαι αὐτῆς, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον μελέτης, «τὸ ἐπιστητόν», τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης.

Οὐδεὶς βεβαίως θὰ ἠδύνατο νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ βασικὸν αὐτὸ χαρακτηριστικὸν τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης. Πράγματι τίποτε καὶ δι' οἰονδήποτε λόγον δὲν ἐξαιρεῖται ἀπὸ τὴν πολὺπλευρον ἐρευνὰ τῆς καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν μοναδικήν, εἰς πρῶτον τοῦλάχιστον στάδιον, προοπτικὴν, ἢ ὅποια εἶναι ἡ κτήσις τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας δι' αὐτὴν ταύτην τὴν γνώσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ «οὐ χρήσεως τινός», ὅπως ἀναλόγως εἶχε παρατηρήσει διὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὁ Ἀριστοτέλης⁴. Πρὸς τοῦτο ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη τίποτε δὲν θεωρεῖ αὐτονόητον καὶ δεδομένον καὶ ὑποβάλλει τὰ πάντα εἰς ἀσθηρὰν καὶ ἀπροκατάληπτον κριτικὴν, διὰ τῆς ὁποίας «ἐξαλείφεται»⁵ ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς ὅ,τιδὴποτε δὲν εἶναι ἀληθινόν. Γενικῶς ἡ σύγχρονος ἐπιστήμη παρουσιάζει μίαν ὀλοκληρωμένην ἐλευθερίαν καὶ ἔναντι οἰασδήποτε ξένης πρὸς ἑαυτὴν δυνάμεως καὶ ἔναντι οἰασδήποτε τάσεως περιορισμοῦ τοῦ ἀντικειμένου τῶν ἐρευνῶν τῆς, ἀφοῦ βεβαίως ὑπερέβη πολλὰ καὶ διάφορα πρὸς τοῦτο ἐμπόδια⁶.

Ὅμως, κατὰ τὴν γνώμην μας, δὲν πρέπει αὐτὸ τὸ καθολικὸν ἐνδιαφέρον νὰ θεωρῆται χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς συγχρόνου μόνον ἐπιστήμης. Ἀπετέλει βασικὸν χαρακτηριστικὸν τῆς προσωκρατικῆς ἤδη φιλοσοφίας, ἢ ὅποια, ὡς γνωστὸν, περιελάμβανε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ὅλας ἐκεῖνας τὰς ἐπὶ μέρους ἐρευνητικὰς δραστηριότητας, αἱ ὁποῖαι ἀπεσπάρθησαν ἐξ αὐτῆς καὶ ἀπετέλεσαν τὰς ἀνεξαρτήτους εἰδικὰς ἐπιστήμας. Κατ' ἀρχὰς δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν τὸ χαρακτηριστικὸν αὐτὸ ὡς ἐπιστημονικὴν ἀρχὴν, ὡς δεοντολογικὸν ἐπιστημολογικὸν ἀξίωμα τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀνευρίσκεται εἰς πολλοὺς ποιητὰς καὶ φιλοσόφους, οἱ ὅποιοι καλύπτουν ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου ἐκεί-

νης. Διὰ πρώτην φοράν διατυπώνεται εὐθὺς ἀμέσως μετὰ τὴν «αὐγὴν» τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Ἡσίοδου. Εἰς τὸ ποίημά του «Ἔργα καὶ Ἡμέραι», στιχ. 203, τονίζει «οὗτος πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ». Ἐὰν μάλιστα λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας ὅτι εἰς τὸν Ἡσίοδον συναντᾶται διὰ πρώτην φοράν ἀνεξαρτητοποιημένη καὶ αὐτοβιβαιωμένη εἰς μέγαν βαθμὸν ἢ ἀνθρωπίνην προσωπικότητα, δεδομένου ὅτι οὗτος εἶναι ὁ πρῶτος ποιητής, ὁ ὁποῖος ὀμιλεῖ ἐπωνύμως καὶ εἰς πρῶτον πρόσωπον, τότε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι μετὰ αὐτὸν ἔχομεν τὴν ἔναρξιν τοῦ ὀρθολογικοῦ πλέον διαλόγου μεταξὺ τῆς πραγματικότητος, ὡς γνωστικοῦ ἀντικειμένου, καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς αὐτοσυνειδήτου γνωστικοῦ ὑποκειμένου, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν ἴδιον ποιητὴν⁷, γνωρίζει, ἐὰν θέλῃ, «ἀληθῆα γηρύσασθαι». Αἱ σκέψεις αὐταὶ ἀναδεικνύουν πρᾶγματι τὸν Ἡσίοδον προάγγελον τῆς θεωρητικῆς διανοήσεως⁸. Ἡ ἰδία σκέψις, ἔστω καὶ ἀναφερομένη εἰς στενότερον χῶρον διότι ἀφορᾷ μᾶλλον εἰς τὰ πράγματα τῆς «Πόλεως», ἀνευρίσκεται καὶ εἰς τὸ ἀπόσπασμα 9^ο τοῦ Σόλωνος, «ἀλλ' ἤδη χρὴ περὶ πάντων νοεῖν». Σαφέστατα ὅμως ἡ ἔρευνα τῶν πάντων ὡς ἐπιστημονικὴ ἀρχὴ διακηρύσσεται ἀπὸ ἄλλους φιλοσόφους. Ὁ Περίανδρος⁹ ὁ Κορίνθιος, ἕνας ἐκ τῶν Ἑπτὰ Σοφῶν, ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἤδη χρόνους τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς δραστηριότητος κατὰ τὸν 7ον π.Χ. αἰῶνα προέτρεπε: «μελέτα τὸ πᾶν». Ὁ δὲ φιλόσοφος Ἀναξαγόρας¹⁰, κατὰ τὸν 5ον π.Χ. αἰῶνα, ἐφρόνει ὅτι ἀξίζει νὰ ζῆ κανεὶς μόνον χάριν μιᾶς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἔχει ὡς σκοπὸν «θεωρήσει τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν περὶ ὅλον κόσμον τάξιν». Τέλος, ἀργότερον ὁ Ἀριστοτέλης¹¹ καθώρισεν ὡς ἔργον τοῦ φιλοσόφου τὸ νὰ προσπαθῆ νὰ διερευνᾷ τὰ πάντα, «ἔστι τοῦ φιλοσόφου περὶ πάντων δύνασθαι θεωρεῖν».

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν θεωρητικὴν του διακήρυξιν ὡς βασικῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιστήμης, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων διὰ τὰ πάντα διαφαίνεται σαφέστερον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν πρᾶξιν. Γενικῶς «ἠπόρησαν περὶ πάντων», ὅπως παρετήρηθη ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἤδη ἐποχὴν περὶ τοῦ Ξενοφάνους¹². Τίποτε ἀφορῶν εἰς τὸν θεόν, τὴν φύσιν, τὸν ἄνθρωπον, τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν βίον, τὴν ἱστορίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν δὲν ἔμεινε δι' οἰονδήποτε λόγον ἔξω ἀπὸ τὴν αὐστηρὰν αὐτῶν ὀρθολογικὴν ἔρευναν καὶ ἐρμηνείαν, ἔξω ἀπὸ τὴν «μανίαν τῆς ἐρεῦνης ὑπὸ τῆς ὁποίας εἶχε καταληφθῆ τὸτε τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα»¹³. Τὸ γεγονός αὐτὸ κατανοῶν ὁ Zeller¹⁴ παρετήρησεν ὅτι κανεὶς ἄλλος λαὸς δὲν ἐξήτασε τὴν οὐσίαν του καὶ τοὺς θεσμούς του «μετὰ τὴν ἀπροκαταληγίαν ὅσῃν οἱ Ἕλληνες» καὶ κανεὶς «δὲν κοίταξε τὸν γύρω κόσμον καὶ ὀλόκληρον τὸ σύμπαν μετὰ ἀνοικτότερον μάτι».

Πράγματι οἱ προσωκρατικοί, πορευόμενοι ἰδίαν πλέον ὀρθολογικὴν ὁδὸν¹⁵, ὑπέβαλον, εἰς πρῶτον στάδιον, εἰς αὐστηρὰν καὶ ἀπροκατάληπτον κριτικὴν ὄψιν τὰς προηγουμένας μυθολογικὰς ἐξηγήσεις, τὰς ἀπολοϊκὰς παραστάσεις καὶ δοξασίας τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν παραδοσιακὴν ἀξιολογίαν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γνῶσιν, τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν κατανόησιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Ἐπραξαν αὐτὸ διότι διεπίστωσαν, ὅπως παρετήρησε καὶ ὁ Windelband¹⁶, ὅτι αὐταὶ δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν ἀνεπτυγμένην ὀρθολογικὴν σκέψιν τοῦ ἀνθρώπου. Τοιοῦτοτρόπως αὐταὶ ἐκλονίσθησαν, ἀπεδείχθησαν φανταστικαὶ ἢ μὴ ὀρθολογικαὶ καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγκατελείφθησαν. Ὁ κλονισμὸς ὅμως αὐτὸς καὶ ἡ ἐγκατάλειψις τῶν προηγουμένων ἐξηγήσεων, παραστάσεων, δοξασιῶν καὶ ἀξιολογιῶν εἶχεν ὡς ἄμεσον συνέπειαν νὰ ἀποκαλυφθῆ ἡ πραγματικὴ «ἄγνοια» καὶ «ἀπορία» τοῦ ἀνθρώπου δι' ὅλον τὸ βάθος καὶ πλάτος τῆς πραγματικότητος. Ἡ συνειδήσις ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς «ἄγνοιας» καὶ τῆς «ἀπορίας» ὠδήγησε, ἐν συνεχείᾳ, τοὺς προσωκρατικούς εἰς τὸ νὰ θέσουν τὰ θεμελιώδη διὰ τὴν ἐπιστήμην ἐρωτήματα «τί εἶναι» καὶ «διὰ τί εἶναι» τὰ πράγματα. Εἰς τὰ

ἐρωτήματα αὐτὰ προσεπάθησαν νὰ ἀπαντήσουν στηριζόμενοι πλέον εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον» καὶ τὸν «νοῦν» καὶ ἀναζητοῦντες τὰς αἰτιώδεις ἐξηγήσεις καὶ τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων, καταφεύγοντες, κατὰ τὸν Πλάτωνα¹⁷, εἰς τοὺς «λόγους» καὶ «ἐν ἐκείνοις σκοπεῖν τῶν ὄντων τὴν ἀλήθειαν». Τέλος οἱ προσωκρατικοί, κάνοντες διανοητικὴν ὑπέρβασιν τῶν αἰσθητηριακῶν δεδομένων καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐμπειρίας, ἡ ὁποία ἀφορᾷ εἰς «τὰ καθ' ἕκαστα», διότι μόνον δι' αὐτὰ αἱ αἰσθήσεις εἶναι «κυριώταται γνώσεις» κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη¹⁸, ἀνεζήτησαν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως¹⁹ καὶ γενικεύσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἔργον τῆς ἐλλόγου νοήσεως²⁰, τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ αἰτίας τῶν ὄντων. Ὑπερβαίνοντες τοιουτοτρόπως τὴν πολλαπλότητα καὶ διαφορικότητα τῶν ἐπὶ μέρους, «τῶν καθ' ἕκαστα», ὄντων καὶ φαινομένων τῆς πραγματικότητος καὶ διαβλέποντες τὴν μεταξύ των εἰς τὸ βάθος σχέσιν, ἀλληλεπίδρασιν, τάξιν καὶ ἁρμονίαν, ὠδηγήθησαν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς «ἐνότητος τῶν πάντων» καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ «κόσμου»²¹. Ἡ διαδικασία αὐτὴ ἀνερευνήσεως καὶ γνώσεως τῆς πραγματικότητος συνετέλεσε πράγματι, ὅπως παρετήρησε καὶ²² ὁ Bernal, νὰ δημιουργηθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐποχὴν ἐκείνη «ἢ πρώτη ἀφηρημένη καὶ ὀρθολογικὴ ἐπιστήμη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πρέρχεται ἄμεσα ἢ καθολικὴ ἐπιστήμη τῆς ἐποχῆς μας». Δι' ὄλων αὐτῶν οἱ προσωκρατικοί, ἀνεξαρτήτως τῆς ἀληθείας ἢ ὄχι τῶν ἀπαντήσεων, τὰς ὁποίας ἔδωσαν, ἐδημιούργησαν, κατὰ κοινὴν σχεδὸν ὁμολογίαν τῶν ἐρευνητῶν, τὰς θεμελιώδεις ἐκείνας ἐννοίας ἢ τοῦλάχιστον ἔθεσαν τὰ θεμελιώδη ἐκείνα ἐρωτήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης διὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ἀρχὰς, αἰτίαι καὶ νόμοις λειτουργίας τῆς φαινομενικῆς καὶ οὐσιαστικῆς πραγματικότητος, καθὼς καὶ διὰ τὴν οὐσίαν, τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ κατέστησαν ἔκτοτε τὸ πεδῖον τῆς «γιγαντομαχίας»²³ τοῦ πνεύματος εἰς τὴν πορείαν τοῦ πρὸς τὴν σαφῆ καὶ βεβαίαν γνώσιν καὶ ἀλήθειαν. Ἀνεζήτησαν ἐπίσης καὶ καθιέρωσαν οἱ προσωκρατικοί, ἀνυπερβλήτως ἴσως ἔκτοτε, ὅλας ἐκείνας τὰς βασικὰς ἀρχὰς φιλοσοφικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς «ζητήσεως» καὶ πορείας πρὸς τὴν «ἐν βυθῷ ἀλήθειαν»²⁴. Ἔδειξαν τὴν «κέλευθον» κατὰ τὸν Ξενοφάνη²⁵, τὰς «δόους διζήσιος» κατὰ τὸν Παρμενίδη²⁶, τὸ «ἐπίστασθαι ζητεῖν» κατὰ τὸν Ἀρχύτα²⁷. Τὰς ἀρχὰς αὐτὰς ἀκολουθοῦσαι ἔκτοτε ἢ ἐπιστήμη καὶ ἢ φιλοσοφία ἔφθασαν εἰς τὰ θαυμαστά πράγματι σημερινὰ τοὺς ἐπιτεύγματα καὶ τὰς πολλὰ ὑποσχομένας δυνατότητας καὶ προοπτικάς.

Δὲν θὰ εἶμεθα, νομίζομεν, πολὺ μακρὰν τῆς ἀληθείας, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ὅλα αὐτὰ ἦσαν μέγιστον κατόρθωμα, ἓνα ἕστω «ἀνήκουστον τόλμημα»²⁸ τῶν προσωκρατικῶν, διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν σχέσει μὲ τὴν σημερινήν. Τοῦτο διὰ δύο λόγους. Ὁ πρῶτος εἶναι ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τὰ ἀρχικὰ ἀκόμη στάδια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὰς πρώτας ἀκόμη προσπαθείας τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου, καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν πρέπει νὰ ἀναμένωμεν ἀποτελέσματα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀπαντήσεις ἐπὶ τῶν ἐρωτημάτων καὶ κυρίως εἰς τὴν ἐπαλήθευσιν αὐτῶν. Ἄλλ' εἶναι πλέον παραδεκτὸν ὅτι εἰς τὴν ἐπιστήμην τὰ προβλήματα εἶναι οὐσιωδέστερα τῶν ἀπαντήσεων, τῶν ὁποίων τὸ ἀληθές καὶ ἡ ὀρθότης εἶναι πάντοτε ζητούμενα. Τοιουτοτρόπως, κατὰ τὸν Bernal²⁹, εἶναι δυσκολώτερον νὰ συλλάβωμεν ἓνα πρόβλημα παρὰ νὰ εὕρωμεν μίαν λύσιν, καί, κατὰ τὸν Popper³⁰, ἡ ἐπιστήμη ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀπομόνωσιν προβλημάτων καὶ προχωρεῖ ἐκ τοῦ ἐνὸς προβλήματος εἰς τὸ ἄλλο, ἡ δὲ πρόοδος αὐτῆς σημαίνει κυρίως διατύπωσιν τολμηρῶν ὑποθέσεων ὄχι κατ' ἀνάγκην θεμελιωμένων, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἀποπείρας λύσεων τῶν τιθεμένων αὐτῶν προβλημάτων. Καὶ ὁ δευτέρως λόγος εἶναι ὅτι οἱ προσωκρατικοί ἔπρεπε νὰ ἀγωνισθοῦν ἐναντίον πολλῶν ἰσχυρῶς ἀντιτιθεμένων παραγόντων, ὅπως ἦσαν αἱ μυθολογικαὶ ἐρμηνεῖαι κόσμου καὶ τῆς ζωῆς, ἡ πίστις εἰς δωρητρίαις τῶν πάντων θεότητος καὶ αἱ ἀπλοῖκαὶ παραδοσιακαὶ ἀντιλήψεις καὶ ἀξιολογίαι. Ἀντιθέτως ἡ σύγχρονος φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη

ἔχουν ὑπὲρ αὐτῶν, κυρίως ἡ ἐπιστήμη, τὴν βοήθειαν τῶν τεχνικῶν μέσων καὶ πολλῶν ἄλλων παραγόντων, καθὼς καὶ μίαν ἀνοδικὴν πορείαν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἐξεκαθαρίσθη, βεβαίως ἔπειτα ἀπὸ πολλοὺς ἀγῶνας, εἰς μεγάλον βαθμὸν τὸ ἔδαφος, ἀπὸ διάφορα ὑποκειμενικά καὶ ἀντικειμενικά ἐμπόδια³¹. Δι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀσφαλῶς δυνατὸν νὰ ἀμφισβητηθῇ καὶ τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης καὶ αἱ μεγάλαι πράγματι δυνατότητες αὐτῆς καὶ πρὸς θέσιν ἀκριβεστέρων καὶ οὐσιωδεστέρων προβλημάτων καὶ πρὸς πληρεστέραν καὶ βεβαιωτέραν ἀνερεύνεισιν καὶ ἀπάντησιν εἰς αὐτά.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω μᾶς ἐπιτρέπουν, νομίζομεν, νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, κατὰ τὸ ὅποιον «δὲν πρέπει τίποτε νὰ ἀποκρυβῆ, δὲν πρέπει τίποτε νὰ ἀποσιωπηθῆ, δὲν πρέπει τίποτε νὰ παραμείνῃ μυστικό»³², ἴσχυσεν εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν καὶ διὰ τὴν ἀρχαίαν ὄσον καὶ διὰ τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην. Βεβαίως δὲν διέφυγε τῶν προσωκρατικῶν ὅτι ἡ ὀριστικὴ καὶ τελεία ἐπιτέλεσις τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἶναι ἀδύνατος. Ὡς χαρακτηριστικὰ παραδείγματα θὰ ἀναφέρωμεν μόνον τὸν Ξενοφάνη³³, κατὰ τὸν ὅποιον κανεὶς δὲν ἐγνώρισε οὔτε θὰ γνωρίσῃ «τὸ σαφὲς ἀμφὶ θεῶν καὶ περὶ πάντων», καὶ τὸν Δημόκριτον³⁴, κατὰ τὸν ὅποιον «ἐτεῆ οὐδὲν ἴδμεν· ἐν βυθῷ γάρ ἡ ἀλήθεια», εἰς τὴν πραγματικότητα δηλαδὴ τίποτε δὲν γνωρίζομεν, διότι ἡ ἀλήθεια εἶναι εἰς τὸν βυθόν. Ἡ συναίσθησις τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς μελέτης καὶ γνώσεως τῶν «πάντων» ἀνεφέρετο τόσον εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, «τὰ καθ' ἕκαστα», ὅσον καί, κυρίως εἰς τὴν πραγματικότητα εἰς τὸ σύνολόν της καὶ τὴν ἐνότητά της, εἰς «τὸ ὄλον», «τὸ καθόλου», καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ αἰτίας, αἱ ὁποῖαι διέπουν αὐτὸ «τὸ ὄλον». Τοιοῦτοτρόπως, κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα³⁵, «οὐτ' ἐπιδερκὰ τὰδ' ἀνδράσιν, οὔτε ἐπακουστά, οὔτε νόῳ καταληπτά», δὲν εἶναι δηλαδὴ δυνατὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους οὔτε νὰ ἴδουν, οὔτε νὰ ἀκούσουν, οὔτε νὰ καταλάβουν μὲ τὸν νοῦν αὐτὸ «τὸ ὄλον». Δὲν διέφυγε βεβαίως τοῦ Ἐμπεδοκλέους, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ ἰδίου ἀποσπάσματος, τὸ γεγονός ὅτι ἕκαστος ἄνθρωπος ἀπὸ αὐταπάτην ἰσχυρίζεται ὅτι «εἶδρε τὸ ὄλον». Ὅπως δὲ θὰ τονίσῃ ἀργότερον ὁ Ἀριστοτέλης³⁶ «σχεδὸν καὶ χαλεπώτατα ταῦτα γνωρίζουν τοῖς ἀνθρώποις, τὰ μάλιστα καθόλου» πορρωτάτω γάρ τῶν αἰσθησέων ἔστιν», εἶναι δηλαδὴ δυσκολώτατον εἰς τοὺς ἀνθρώπους νὰ γνωρίσουν «τὰ καθόλου», διότι εἶναι πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὴν αἰσθητηριακὴν τῶν ἀντίληψιν. Μάλιστα ἐπὶ προσωπικοῦ ἐπιπέδου οἱ προσωκρατικοὶ ἀπέτρεπον τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν προσπύθειαν νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ γνωρίσῃ τὰ πάντα. Κατὰ τὸν Δημόκριτον³⁷ «μὴ πάντα ἐπίστασθαι προθυμέο, μὴ πάντων ἀμαθὴς γένη». Ἐὰν δὲ κανεὶς «μεγαλαυχούμενος» ὑπεστήριξε ὅτι ἀσχολεῖται μὲ ὄλας τὰς ἐπιστήμας καὶ ὅτι γνωρίζει τὰ πάντα, εὕρισκετο πρὸ τῆς εἰρωνικῆς στάσεως τῶν ἄλλων, ὅπως συνέβη εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰππίου τοῦ Ἡλείου, ὁ ὁποῖος ἐπέσυρε τὴν εἰρωνικὴν καὶ ἐπιφυλακτικὴν στάσιν τοῦ Πλάτωνος³⁸.

Βεβαίως ὄλα αὐτὰ δὲν σημαίνουν ὅτι οἱ προσωκρατικοὶ ἔφθασαν εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἀρνηθοῦν πᾶσαν δυνατότητα νὰ μελετηθοῦν τὰ πάντα καὶ νὰ ἐπιτευχθῇ ὀρισμένου ἔστω βαθμοῦ γνώσις καὶ ἀλήθεια, ὅπως συνέβη ἀργότερον μὲ τοὺς σκεπτικιστάς. Ἀντιθέτως εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ ἄνθρωποι «χρόνῳ ζητοῦντες»³⁹ δύνανται νὰ φθάσουν εἰς ἀνωτέρας γνώσεις, νὰ μάθουν καὶ νὰ ἐξεύρουν ὅσα δὲν γνωρίζουν καὶ νὰ γίνουν «ἐπιστήμονες»⁴⁰, νὰ ἀξήσουν ὅσα μανθάνουν⁴¹ καὶ νὰ φθάσουν, νὰ πλησιάσουν ἔστω, εἰς τὸ «ἀτρεμὲς ἦτορ»⁴² τῆς ἀληθείας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς ὄλα τὰ πράγματα τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς. Πάντα ταῦτα ἔγιναν εἰς μεγάλον βαθμὸν, ἢ ἔστω πλησιάζουν νὰ γίνουν, πραγματικότης μὲ τὴν μέχρι σήμερον μεγάλην πράγματι πρόοδον τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τοῦτο δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ «δὲν πρέπει τίποτε νὰ ἀποκρυβῆ, δὲν πρέπει τίποτε νὰ ἀποσιωπηθῆ, δὲν πρέπει τίποτε νὰ παραμείνῃ μυστικό», ἡ ἀνάγκη δηλαδὴ μελέτης, γνώσεως

καὶ κατανοήσεως τῶν πάντων, ἦτο διὰ τοὺς προσωκρατικοὺς τὸ δέον, τὸ ὁποῖον μέλλει κάποτε ἢ ἐπιστήμη καὶ ἢ φιλοσοφία νὰ καταστήσουν πραγματικότητα ἢ ἔστω νὰ τὸ προσεγγίσουν κατὰ τὴν ἄποψιν τῆς συγχρόνου ἐπιστημολογίας. Ὡς δέον ὁμως φαίνεται ὅτι βλέπει καὶ ὁ Jaspers τὸ ἔργον αὐτὸ διὰ τὴν ἐπιστήμην. Ἡ χρῆσις τοῦ ρήματος «δὲν πρέπει» αὐτὸ μᾶλλον ὑποδηλώνει.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω σκέψεών μας συμβάλλομεν, κατὰ τὴν γνώμην μας εἰς τὴν ἀποσαφήνισιν τῶν ὀρίων, τῆς οὐσίας καὶ τῶν σκοπῶν τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν διαχρονικὴν αὐτῶν διαμόρφωσιν, ἰσχὺν καὶ μεταβολήν. Βάσιν τῶν σκέψεων αὐτῶν δὲν ἀπετέλεσε κομμία πρόθεσις ὑπερεκτιμήσεως τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ἐποχῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς ἢ ἀντίληψις ὅτι πρέπει νὰ μελετᾶται καὶ νὰ γνωρίζεται ἡ ἱστορικὴ πορεία τῶν δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς πληρέστερον φωτισμὸν καὶ κατανόησιν τοῦ παρόντος καὶ ἀσφαλέστερον καὶ ἀποδοτικώτερον προγραμματισμὸν τοῦ μέλλοντος.

R e s u m é

Cette étude après avoir reconnu le fait que la philosophie actuelle de la Science s'interesse de l'ensemble des problèmes posés de «tout», elle se différencie ensuite et n'accepte pas l'exclusivité dans ce domaine de la philosophie actuelle. Au contraire, elle soutient que la pensée présocratique a démontré souvent cet intérêt de «tout» dès cette époque là.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Βλ. Κ. Jaspers, Εἰσαγωγή στὴ Φιλοσοφία, Μετάφρ. Χρ. Μαλεβίτση, Δωδώνη, Ἀθήνα, σ. 230 κ.έ.
2. Κ. Jaspers, ἔ.ά. σ. 233.
3. Κ. Jaspers, ἔ.ά. σ. 233.
4. Βλ. Ἀριστ. Μεταφ. 981b19, 982a 14-17 καὶ Fragm. Περὶ Φιλοσοφίας ἀπ. 8. Πρβ. καὶ Δημοκρ. ἀπ. 118, Ἀναξ. Α30.
5. Κ. Jaspers, ἔ.ά. σ. 239.
6. Πρβ. Ε. Μουτσοπούλου, Γνώσις καὶ Ἐπιστήμη, Ἀθήναι, 1972, σ. 103 καὶ Ε. Bernal, Ἡ ἐπιστήμη στὴν ἱστορία, Μετάφρ. Ε. Μπιτσάκη, Ἀθήνα, 1982, τόμ. Α', σ. 192.
7. Ἡσιόδ. Θεογ. στ. 28.
8. Βλ. Ε. Zeller-W. Nestle, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, Μετάφρ. Χ. Θεοδωρίδη, Ἀθήνα, 1942, σ. 14. Β. Snell, Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ πνεύματος, Μετάφρ. Δ. Ἰακώβ, Ἀθήνα, 1981, σ. 34. W. Jaeger, Παιδεία, Μετάφρ. Γ. Βερροίου, Ἀθήναι, 1968, τόμ. Α', σ. 188 κ.έ.
9. H. Diels, VS 10^ζ.
10. Βλ. Ἀριστ. Ἠθ. Εὐδ. 1216a.
11. Ἀριστ. Μεταφ. 1004 b1 καὶ 982 a22-24.
12. Βλ. Ξενοφ. VS 21 A35.
13. M. Croiset, La civilisation de la Grèce Antique, Payot, Paris, 1969 σ. 166.
14. Ε. Zeller-W. Nestle ἔ.ά. σ. 3.
15. Πρβ. Ξενοφ. VS 21 A32.
16. W. Windelband-H. Heimssoeth, Ἐγχειρίδιο Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας, Μετάφρ. Ν. Σκουτεροπούλου, Ἀθήνα, 1980, Τόμ. Α', σ. 71.
17. Πλάτ. Φαῖδ. 99e5.
18. Ἀριστ. Μεταφ. 981b12
19. Πρβ. Ε. Zeller-W. Nestle, ἔ.ά. σ. 3.
20. Βλ. Ε. Παπανούτσου, Γνωσιολογία, Ἴκαρος, Ἀθήνα, 1962, σ. 230
21. W. W. Jaeger, ἔ.ά. σσ. 198 κ.έ. 361. W. Windelband-H. Heimssoeth, ἔ.ά. σ. 43.
22. J. Bernal, ἔ.ά. σσ. 173 καὶ 187.
23. Πλάτ. Σοφ. 264a3

24. Δημοκρ. άπ. 117
25. Ξενοφ. άπ. 7.
26. Παρμ. άπ. 7.
27. Ἀρχύτ. άπ. 3.
28. Ε. Παπανούτσου, ξ.ά. σ. 402.
29. Βλ. ξ. Wernal, ξ.ά. σ. 64.
30. Βλ. Κ. Popper, *Conjectures and Refutations*, London, 1963, σ. 222.
31. Βλ. Ε. Μουτσοπούλου, ξ.ά. σ. 83.
32. Κ. Jaspers, ξ.ά. σ. 233-234.
33. Ξενοφ. άπ. 34.
34. Δημοκρ. άπ. 117. Βλ. και άπ. 6 και 7.
35. Ἐμπεδ. άπ. 2.
36. Ἀριστ. Μεταφ. 982a 23-25.
36. Δημοκρ. άπ. 169.
38. Βλ. Πλάτ. Ἴππ. έλασσ. 768b.
39. Ξενοφ. άπ. 18.
40. Ἀρχύτα άπ. 3. Ὅπως φαίνεται ὁ ὅρος «έπιστήμων» είναι πολὺ παλαιός και δι' αὐτὸ δέν είναι ὀρθή ἡ παρατήρησις τοῦ Bernal (ξ.ά. σ. 54) ὅτι ἐχρησιμοποιήθη διὰ πρώτην φοράν τὸν 19ον μ.Χ. αἰῶνα.
41. Ἐμπεδ. άπ. 110.
42. Παρμ. άπ. 1, 29.

ΧΩΡΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΕΞΑΠΑΤΩΜΕΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ

Ἡ προσέγγισις πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἶναι ἀδύνατος. Μόνον τὴν σκέψιν ἡμποροῦμεν νὰ προσεγγίσωμεν. Ἀλλὰ ἡ σκέψις εἶναι συνυφασμένη πρὸς τὴν γλῶσσαν. δι' αὐτὸ ὁ σπουδαστὴς τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πρέπει νὰ μάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν. Ἡ προσέγγισις τῆς Ἑλλ. φιλοσοφίας εἶναι ἕνας σύγχρονος διάλογος. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἡρακλείτου ἐπὶ τοῦ Πλάτωνος και ἐπὶ τοῦ Marx εἶναι ἀπροσμέτρητος. Καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπὶ τοῦ Ἀραβας και τὸν Καρτέσιον. Καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν χριστιανῶν Ἀπολογητῶν και τῶν Βυζαντινῶν χριστιανῶν συγγραφέων.

Μὲ τὸν ἐκμηδενισμόν τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν διὰ τῶν ἐκπαιδευτικῶν μειारρρυθμίσεων τῆς ἐποχῆς ἐξαπατῶμεν τὰ παιδιὰ μας και πτωχαίνομεν τὴν κατανόησιν τοῦ πολιτισμοῦ μας κατὰ ἕνα τρόπον φρικτὸν - we are both cheating our children and impoverishing the understanding of our civilisation in a frightening way.

J. K. Newman, Editor

ILLINOIS CLASSICAL STUDIES, Vol XI (1986) 1 ad 2, Preface p. IX.